

CICERONOVO SVĚDECTVÍ O VOCONIOVĚ ZÁKONU

Milan Bartošek

ÚVOD

1. Je uznávanou skutečností, že Ciceronovy Verriny jsou zcela jedinečným a dosud zdaleka ne vyčerpaným pramenem pro právní historii, že z nich lze čerpat stále další poučení nejrůznějšího druhu z mnoha oblastí římského právního řádu.¹⁾

Ovšem, všechno záleží na tom, jakou metodou se zmocňujeme tohoto pramene. Jeho povaha je totiž po více stránkách zcela specifická, takže nebereme-li náležitý zřetel na tyto specifické rysy, snadno můžeme sklouznout z pravé cesty a dospět - při jinak bezvadném postupu - k výsledkům objektivně nesprávným. Proto zejména jakékoli formalistické pojetí je zde nanejvýš nebezpečné.

K těmto specifickým rysům patří především velmi svérázná postava protagonisty celého díla, sicílského proprétora C. Verra, dále povaha autora samotného vůbec a jeho postavení v kritické době r.70 př. n.l., jakož i povaha jeho obžaloby a její skutečný cíl, vše zasazeno do rámce revolučního kvasu posledního století republiky.

Měl jsem již příležitost na jiném místě ukázat, že např. Verrův edikt SI VTER VOLET RECIPERATOTES DABO nelze vykládat formálně jako objektivní doklad k nauce, "zda a kdy měly strany možnost volby mezi přísěžným soudcem a rekuperátory, nýbrž že tento edikt "nebyl zákonně vydanou normou, ale aktem ryzí z vůle, že pod pláštíkem zákonnosti vyvolával jen zdání právní normy, avšak nastoloval pustý teror a že tedy na základě takového textu nelze řešit problémy ryze právnícké, že je nutno vykládat jej v rovině právně-společenské a právně-politické, nikoli právně-technické".²⁾

2. Dnes se chci zabývat jiným takovým případem, v němž dosavadní

1) Stojí vskutku za to, zamyslet se při rozboru kteréhokoli místa Verrin nad tím, kolika různých právních problémů se dotýká - viz zde např. oddíl 18.

2) "Meditazioni, romanistiche sull'essenza del diritto, "Studi Volterra IV, 1969, 431 ns. a v ještě širší souvislosti "Třídní základy římského práva", Právněhistorické studie 14 (1969), 138 ns.

bádání nepostupuje, podle mého názoru, správně, a jež velmi úzce souvisí s problémem zpětné účinnosti právních norem.

Tento problém patří k velmi zajímavým, ale také velmi obtížným problémům teorie státu a práva.³⁾ Ačkoli - jako tolik jiných - má své skutečné základy v římském právu, moderní romanisté (na rozdíl od romanistů předchozího století) se mu věnují poměrně málo⁴⁾. A tak v poslední době existují vlastně jen dvě práce, které na tuto otázku obracejí pozornost vědců přímo a naplno: stručný, ale záslužný, i když sepsaný s cíly jen omezenými, článek Márkyho, *Appunti sul problema della retroattività delle norme giuridiche nel diritto romano*⁵⁾ a komplexní a brilantní studie Brogginioho, *La retroattività della legge nella prospettiva romanistica*, která zkoumá daný problém od jeho počátků až do současnosti a v níž autor uplatňuje celou šíři své hluboké erudice nejen romanistické, nýbrž i v oborech příbuzných, v mezinárodním právu soukromém a ve srovnávacím právu občanském.⁶⁾ Jen zčásti problémem retroaktivity, zato však naplno ostatní problematikou této práce se zabývá Cassisi, *L'editto di Verre e la lex Voconia*⁷⁾, otištěný sice v rubrice Poznámky a diskuse, ale usilující o nový pohled na Vokoniův zákon.

Ve vývoji římskoprávní nauky o zpětné účinnosti právních norem hrají velmi čestnou a důležitou úlohu Ciceronovy Verriny, především pak obsáhlé a známé místo II,I,40-44, 104-114. Jako mnozí dřívější autoři, Cassisi, Márky i Brogginio toto místo podrobně vykládají, ale domnívám se, že ani oni nevyužili všech momentů, které zde přicházejí v úvahu. Jsou proto tyto řádky zároveň pokusem revidovat jejich pojetí tohoto textu.⁸⁾

3. Tento pokus má - a to je hlavní - svůj důvod metodologický. Márky i Brogginio přistupují totiž k Ciceronovu textu z obecného hlediska retroaktivity a jen na okraji se zmiňují o postavě sicilského místodržícího⁹⁾ a o Ciceronově obžalobě - nepřihlížejí tedy dostatečně k některým specifickým rysům Verrin, jak je o tom řeč na počátku toho-

3) Svá přesvědčení, že římské právo lze dnes úspěšně pěstovat jen v pevném sepětí s teorií státu a práva, jsem vyjádřil na více místech, naposledy ve studii "Diritto romano e Teoria dello Stato e del diritto", *Estudios en honor del profesor Sánchez del Río*, Zaragoza 1967, 55-93.

4) V. např. V o c i, *Istituzioni di diritto romano III*, Milano 1954, 63-64.

5) *BIDR LIII-LIV* (1948), 241 ns.

6) *Coniectanea*, Milano 1966, 343 ns.

7) *Annali Sem. Giur. Catania* 3 (1948-1949), 490-505.

8) Tato studie obsahuje též rozsáhlou bibliografii k tématu retroaktivity, na níž odkazují.

to pojednání. Cassisi pak se v celém svém článku ani jediným slovem nezmiňuje o zvláštní Verrově osobnosti - pro něho byl Verres jako římský proprétor zřejmě nezaujatým vykonavatelem římské spravedlnosti. Je však možno právě naopak přistoupit k tomuto textu především z hlediska celkového chápání osobnosti Verrovy a spisu Ciceronova a jen jako ke speciální otázce přihlídnout též k problému retroaktivity. První hledisko je ryze juristické (ve smyslu historickoprávním) a jen zčásti historickospolečenské, druhé pak je naopak především historickospolečenské a pak teprve historickojuristické.

A tak vznikly nové variace výkladu Ciceronova místa¹⁰⁾ a na čtenáři je, aby posoudil, kterému hledisku je třeba dát přednost.

I.

CICERONOVO POJETÍ

4. Cicero popisuje daný případ na uvedeném místě v tomto smyslu: P. Annius Asellus¹¹⁾, který nebyl censitus (zařazen do I. majetkové třídy) ustanovil za svého dědice svou dceru a zemřel v úředním roce Verrova předchůdce C. Sacerdota. Verres jako designovaný prétor sdělil substituovanému dědici L. Anniovi, že by za patřičný obnos mohl vydat takový edikt, pomocí něhož by se celého dědictví dostalo jemu. Zároveň Verres vyjednával s matkou a poručníky dědičky, protože by byl raději dostal své peníze bez nutnosti vydat edikt tak nehorázný. Poručníci, kteří by tento úplatek nemohli zanést do svých účtů (a tedy by jej museli zaplatit ze svého), po několika schůzkách s Verrem odmítli jeho požadavek a tak Verres - již jako úřadující městský prétor - skutečně vydal edikt, který z pozůstalosti zcela vyloučil dceru zůstavitelovu, takže celé dědictví připadlo L. Anniovi. Verres sám tvrdil, že jeho edikt směřuje proti žádostivosti lidí (cupiditas).

5. K takto vylíčené skutkové podstatě připojil Cicero svůj výklad k jednotlivým bodům:

9) V. např. stručnou charakteristiku Brogginio (La retroattività cit. p. 381): "..... gran maestro della corruzione che era Verre", která ovšem přiléhá spíše z hlediska kvantitativního než kvalitativního, jak ukáže i zde další výklad.

10) Jejich formu volného rozhovoru (přerušovaného jen nejnужnějšími a nejstručnějšími poznámkami), vracejícího se vždy znovu v různých záběrech k danému tématu, si využil samotný obsah tohoto článku.

11) K testamentu P. Annia viz např. Ciccozzi, Il processo do Verre, Milano 1895 96-99; Ciaceri, Cicerone e i suoi tempi, Milano-Roma-Napoli, 1926, 56 a 73-74; Costa, Cicerone giureconsulto, Bologna 1927, I, 224 ns; Wessel, Über den Zusammenhang der lex Furia, Voconia und Falcidia, SZ 1964, 315, pozn. 20.

Testament P. Annia odpovídal zákonu, prétorskému ediktu a obyčejovému právu v době jeho úmrtí (104). Podle zákona, práva a názoru všech právníků nebyl ani improbum, ani inofficiosum, ani inhumanum, protože jinak by nebylo třeba vydávat o něm nový předpis (107).

Vokoniův zákon neodnímal žádné ženě dědictví, nýbrž stanovil jen do budoucna, že censitus od příštích censorů nesmí ustanovovat za dědice dívku nebo ženu (108). Neobsahuje obrat fecit fecerit a ani tento ani žádný jiný zákon nepůsobí se zpětnou účinností, ledaže by šlo o činnost tak zločinnou a hanebnou, kterou je nutno v každém případě zvrhovat, i když by ji zákon přímo nezakazoval (108). V mnoha případech zákony neřovoluji projednávat činy spáchané již dříve - zákony nedávají lidu nová oprávnění, nýbrž stanoví jen že to, co bylo vždy zločinem, spadá od určité doby do příslušnosti lidu, tak např. lex Cornelia testamentaria, lex Cornelia nummaria aj. (108).

Pokud jde o ius civile, zákon, který stanoví něco nového, se nikdy nevztahuje na dřívější dobu, nýbrž lid může používat nového oprávnění až teprve od vyhlášení zákona, např. leges Atiniae, Furiae, Fusiae, Voconia aj. (109). I ten, kdo přikládá prétorskému ediktu největší váhu, jej nazývá lex annua, ale Verres do svého ediktu zahrnul ještě delší dobu (109). Končí-li 1. ledna edikt jednoho prétora, pak téhož dne začíná zase edikt dalšího prétora (109). Nesmí-li prétor nic určovat pro období následujícího prétora, nesmí nic určovat ani pro období prétora předchozího (109).

Pro Verrův edikt jsou zvláště charakteristické obraty: Cum intellegam legem Voconiam (který ukazuje, že Verres zde vystupoval jako nepřítel žen - 106) a Qui heredem fecit fecerit, kteréžto formulace nepoužil dosud žádný jiný prétor (107);¹²⁾ Verrův edikt se musí zdát krutý a hanebný každému, kdo miluje svou dceru (112).

Kdyby byl Verres vypracoval daný edikt nikoli v zájmu jediného občana (L. Annia), nýbrž pro obecnou právní úpravu, byl by mu musel věnovat větší péči; takto se nevypořádal s dalšími ustanoveními Vokoniova zákona (např. týkající se odkazů přesahujících dědické podíly - 110). Z toho je vidět, že pro Verre byly rozhodující peníze, nikoli právní problém (110). Kdyby byl Verrův edikt, třebaš méně hanebný,¹³⁾ určen pro budoucnost, bylo by jej možno kritizovat, nikoli však napařat jeho platnost, protože každý by se mohl vyvarovat jeho účinků

12) K tomuto obratu viz dále oddíl 17.

13) Ke zvláštnostem Cassisioho pojetí patří i tato úvaha: "Premetto intanto che, dalle tre accuse mosse a Verre, attribuisco maggiore importanza a quella di "obiettiva iniquità" (Op. cit. p. 492). - Podle názoru zde zastávaného měl z hlediska právního - mnohem větší význam prvek hmotněprávní (ius novum) a prvek časový (retroaktivita) Verrova ediktu (viz dále č. 12-15).

(110). Verrův edikt byl tedy vydán nikoli v zájmu římského lidu, nýbrž výlučně v zájmu L. Annia (110).

To co zákon dovoluje, Verres zakazuje (114), svým ediktem reformuje testamenty živých a ruší testamenty zemřelých (111). Mrtvým rve jejich vůli, živým jejich majetky a všem jejich právo (114). Od začátků prétorského práva, kdykoli nebyl předložen platný testament nebo zůstavitel zemřel intestatus, dostával dědictví dědic prvního stupně a tím se také řídili všichni prétoři (114).

Žádný další prétor nenapodobil Verre a nepojal jeho úpravu do svého ediktu (111) a dokonce ani sám Verres nepřevzal toto ustanovení do svého sicilského ediktu, čímž sám sebe popřel (112). Po r. 74 př. se mnoho osob dostalo do obdobného postavení, např. Annaea, která rovněž ustanovila za dědice svou dceru (111).

Verres svým ediktem urazil památku P. Annia tím, že jeho dceři vyrval otcovský majetek (113). Takto může málo svědomitý prétor po naší smrti odejmout naše jmění našim dětem (113). Není divu, že proti takovému prétorovi se v Lampsaku srotili lidé se zbraněmi v rukou a že V. musel po skončení své funkce tajně uprchnout ze Syrakus (113).

6. Nejprve musíme uvážit, zda v celém Ciceronově líčení jde o případ skutečný nebo jen vymyšlený, obrazný, jak tomu někdy v Ciceronových spisech je (a podle mínění některých autorů dokonce velmi často).

Domnívám se, že jakákoli pochybnost o autentičnosti tohoto případu není na místě. Již z toho, že jím Cicero uvádí důležitou kapitolu o Verrově městské prétuře, je zřejmé, že musel zvolit nějaký případ zvláště přesvědčivý, který by naladil čtenáře přesně v tom smyslu, jak si to Cicero přál.¹⁴⁾ A k takovému účelu mohl posloužit jen případ skutečný, vzatý přímo ze života a ještě živý v myslích vrstevníků. A Cicero o něm přináší tolik různých podrobností, vykresluje jej tak barvitě a komentuje jej tak zevrubně, že je téměř nemyšlitelné, že to vše by byl jen jakýsi pomyslný školský příklad. Něčím takovým by se byl Cicero, který vydal Verriny jen několik měsíců po ukončení soudního procesu s Verrem, musel v očích veřejnosti jen zesměšnit.

V naší souvislosti, i když nepomíjíme ostatní vztahy, se ovšem budeme zabývat hlavně tou částí Ciceronova textu, který se týká problému retroaktivity.

Přitom je napřed třeba jednoho upozornění nebo ujasnění, které v dřívějších pracích (právě proto, že jsou zaměřeny speciálně na problém retroaktivity) není dosti zdůrazněno nebo tam vůbec chybí, a které velmi usnadní další výklad: v Ciceronově úryvku se sice obšírně ho-

¹⁴⁾ C o s t a , La pretura di Verre, Bologna 1897, p. 6 upozorňuje, že všechny Ciceronem vybrané případy musejí představovat pravý opak toho, co tehdy bylo považováno za čestné.

voří o iretroaktivitě zákona Vokoniova i jiných zákonů, ale těžiště místa - v rámci Verrova přístupu k projednávání pozůstalostí bohatých občanů - spočívá v něčem jiném, totiž v otázce, zda retroaktivita Verrova ediktu byla právní nebo protiprávní. A právě okolo této otázky - v plné shodě s Ciceronovou intencí - se točí naše úvahy. Protože pak v daném případě je moment retroaktivity ve Verrově ediktu podstatný, lze problém tohoto článku vyjádřit těmito prostými slovy:

Byl Verres oprávněn vydat retroaktivní edikt CVM INTELLEGAM LEGEM VOCONIAM či nebyl?

Proto není přesné, praví-li Márky¹⁵⁾, že na tomto místě "Cicero projednává problém retroaktivity". Cicero totiž neprojednává soustavně otázku retroaktivity, nýbrž toliko se jí dotýká: pojednává o tom, že Verres si nezákonně opatroval peníze pomocí pozůstalostí a přitom též řeší problém právě uvedený a rozhoduje jej ve smyslu záporném s hlavním odůvodněním, že Verrův edikt je retroaktivní.

7. Co praví Cicero vlastními slovy speciálně o Verrově ediktu?

Nejprve uvádí Verrův záměr vydat edikt výhodný L. Anniovi:

105: "... appellat heredem L. Annium ...; dicit se posse ei condonare edicto hereditatem; ...",

neříká však nic bližšího, jak by tento edikt vypadal. Teprve o něco dále naznačuje - a *contrario* - že bude obsahovat něco nového a že bude neslýchaně hanebný:

105: "... malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut hoc edictum tam inprobum et tam inhumanum interponeret"¹⁶⁾.

V dalším pak Cicero ironizuje "spravedlnost" Verrova ediktu a tvrdí, že byl vydán *hominis causa* a že zůstavitelově dědičce vyrval otcovské dědictví:

106: "... Iste ad arbitrium eius cui condonabat hereditatem erep tam a liberis quam aequum edictum conscripserit ..."

A poté již následují dvě stručné ukázky přímo z Verrova ediktu:

106: "... CVM INTELLEGAM LEGEM VOCONIAM ... QUI AB A. POSTUMIO Q. FVLVIO CENSORIBVS POSTVE EA - FECIT FECERIT.

A nyní Cicero komentuje ne zcela jednoznačně slova ústředního obratu celého místa a tím i celé naší úvahy: FECIT FECERIT a používá k tomu řečnické otázky, které má jen zdůraznit jeho rozhořčení a výjimečnost a zavržitelnost Verrova ediktu. Podle Cicerona se ještě nikdy nestalo, aby některý prétor vyhlásil v ediktu *fraus* nebo *periculum* či-

15) Appunti, cit.p.250.

16) Tato zmínka - rovněž a *contrario* - o prétorově novotě se opakuje ještě v § 107, 108, 109 a 115; viz dále č.11.

nu, který "nemohl být trestán po tomto ediktu, ani předvídan před tímto ediktem". Zde jsou jeho vzrušená slova:

107: "...quis umquam edixit isto modo? quis umquam eius rei fraudem aut periculum proposuit edicto, quae neque post edictum reprehendi neque ante edictum provideri potuit?"

Po obšírném exkursu o iretroaktivitě římských zákonů vůbec Cicero znovu vytýká Verrovi, že jeho edikt se neomezuje tak jako ostatní na zákonnou dobu jednoho roku, nýbrž zahrnuje delší období:

109: "... tu edicto plus amplecteris quam lege".

K tomu na potvrzení svých slov dodává další řečnickou otázku, jež naprosto zavrhuje Verrův postup:

109: "... an in eum annum progredi nemo poterit edicto quo praetor alius futurus est, in illum quo alius praetor fuit regredietur?"

Následují opětovné výtky Verrovi, že vydal svůj edikt výlučně v zájmu L. Annia a že jej vypracoval povrchně nepřihlížeje k zásadním hlediskům práva vůbec ani k celému obsahu Vokoniova zákona, nýbrž jen k tomu jeho ustanovení, na němž měl přímý hmotný zájem:

110: "Ac si hoc iuris, non unius hominis causa edixisses, cautius composuisses. Scribis, QVI HEREDEM FECIT FECERIT. Quid si ... Quia non generis, sed hominis causa verbis amplecteris, ut facile appareat te pretio, non iure esse commotum".

Po stránce formální Verres ovšem "vyzdobil" svůj edikt hojností slov a zvláštní předmluvou:

111: "... cum abs te caput illud tam multis verbis mercenarioque proemio esset ornatum ..." ¹⁷⁾,

kdežto po stránce materiální svým ediktem vlastně opravil testamenty živých a rušil (platné) testamenty mrtvých:

111: "... solus enim tu inventus es cui satis non feurit corrigere testamenta vivorum, nisi etiam rescinderes mortuorum".

Svým dopadem pak je Verrovo opatření kruté a nedůstojné:

112: "... res haec acerba videtur atque indigna ...",
urážka památky zesnulého a nezákonné zbavení dědičky otcova majetku:

113: "... cur tantam iniuriam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri eius atque ossibus inussisti, ut liberi eius bona patria voluntate patris, iure, legibus tradita, eriperes, et cui tibi esset commodum condonares? Quibuscumque vivi bona nostra partimur, iis praetor adimere nobis mortuis bona fortunasque poterit?"

17) C a s s i s i, ku podivu, praví, pomíjeje Ciceronovu ironii: "Verre deve avere posto molta cura nell'impostare questa parte preliminare dell'editto" (Op.cit., p.491, n.14).

18) Ke starší bibliografii o Vokoniově zákonu viz C a s s i s i, Op. cit., p.492, n.18.

I další slova Verrova ediktu odmítající dědičiny nároky jsou povrchní a neobstojí před vážnou kritikou:

113: "NEC PETITIONEM, inquit, NEC POSSESSIONEM DABO. Eripies igitur pupillae togam praetextam, detrahes ornámenta non solum fortunae sed etiam ingenuitatis?"

Závěrem Cicero znovu napadá Verrův protiprávní zásah do hmotného práva:

114: "Pater dat filiae, prohibes; leges sinunt, tamen te interponis ... Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, ius omnibus?"

A ještě ve vztahu k dalším případům Cicero zdůrazňuje, že Verrův edikt obsahuje "nové právo", protiprávní zásah do "starého práva":

115: "Cognoscite hominis aliud in re vetere edictum novum..."

II.

LEX VOCONIA

8. Někteří soudobí autoři¹⁸⁾ se domnívají, že Verrův edikt přes všechny Ciceronovy výtky byl z právního hlediska korektní, protože v soulase s Vokoniovým zákonem postihoval občany s majetkem větším než 100.000 assů¹⁹⁾, jakým nepochybně byl i P. Annius, avšak že tento edikt byl vydán v rozporu s obecným sociálním cítěním doby, jež považovala tendenci tohoto zákona za překonanou a požadovala, aby byl zrušen.²⁰⁾ Cassisi má dokonce zato, že Verrův edikt "tím, že zasahuje "fraus" toho, kdo byl "incensus", vytváří krok k méně formalistickému výkladu zákona. Verres pochopil smysl Vokoniova zákona a usnadnil jeho aplikaci"²¹⁾; podle něho také Verres "objasnil, že Vokoniův zákon bylo nutno aplikovat také proti těm, kdo měli majetek ve výši stanovené pro zápis do první třídy, i když nebyli zapsáni do cenzu"²²⁾. Je tedy třeba zabývat se nejprve tou částí Vokoniova zákona, která omezuje dědicovou způsobilost žen²³⁾.

19) Pro náš účel jsou podřadné všechny pochybnosti, zda šlo o assy lehké či librální, o assy či sestercie atd. - srov. S t e i n w e n t e r, RE 12,241B ns. a literatura tam uvedená.

M o m m s e n, Gesammelte Schriften III, Berlin 1897,515 má jiné hledisko: "Die einzige schwierige Kontroverse hierbei ist die über den Census derjenigen, die unter das Gesetz fielen ...", tj. zda šlo o 100.000 assů, sesterciů či jak jinak. Z hlediska právního je ovšem mnohem důležitější, zda se zákon vztahoval na osoby skutečně do cenzu zapsané nebo též na osoby mající toliko obdobné jmění.

20) Za všechny srov. M á r k y, Appunti, cit. p. 250.

21) Op. cit., p. 490.

22) Tamtéž.

23) Také v dalším textu, pokud se hovoří o Vokoniovu zákonu bez bližší zmínky, mí-

Základní pochybnost se týká otázky, zda zákaz ustanovovat za dědice ženu se vztahoval jen na občany skutečně zapsané do první majetkové třídy (*censiti*) nebo i na občany, kteří měli fakticky majetek odpovídající takovému zařazení, tj. nejméně 100.000 assů.

O tom, že samotné znění zákona vázalo dané omezení jen na občany do cenzu řádně zapsané, lze stěží pochybovat, protože prameny přes různé nejasnosti jsou v tomto směru vcelku shodné a také shodně vykládané.²⁴⁾ Celá pochybnost se tedy redukuje na otázku, zda "*is qui centum milia aeris census est*" bylo nutnou náležitostí řečeného omezení nebo jen určujícím kritériem v tom smyslu, že by právní věda a praxe dříve nebo později začala uznávat toto druhé hledisko za správné. Protože pak za celých sto let od vydání Vokoniova zákona o tom nemáme žádné přesvědčivé doklady, musíme se pokusit hledat vysvětlení v okolnostech provádějících vydání tohoto zákona, v jeho duchu a v obecných úvahách.²⁵⁾

9. Je jisté, že *lex Voconia* velmi citelně postihla některé ženy z nejbohatších rodin, ale jaká byla jeho skutečná ratio, tj. proč je takto postihla, to je v nauce sporné: převládá názor, že zákon bránil přepychu žen a rozptylování rodinného majetku²⁶⁾.

V době vydání tohoto zákona (r. 169 př.n.l.) stála patrně proti

ni se jim právě omezení dědické způsobilosti nejbohatších občanů a nikoli další obsah tohoto zákona.

²⁴⁾ Hlavní svědectví přináší G.II,274: "*Item mulier, quae ab eo qui centum milia aeris census est per legem Voconiam heres institui non potest, tamen fideicommissario relictae sibi hereditatem capere potest*" (další místa u *S t e i n w e n t r a*, viz pozn. 19). K tomu srov. *M o m m s e n*, *Gesammelte Schriften* (v souvislosti s *Laudatio Turiae*) cit.I,409: "... denn bekanntlich knüpfte dies Gesetz an die Schatzung an und galt nicht für den incensus; da nun aber seit dem J. 684 keine Schatzung stattgefunden hatte, so muss um das J. 106, in welches diese Testamentserrichtung ungefähr fällt, ein sehr grosser Teil der römischen Bürgerschaft ungeschätzt und demnach von dem voconischen Gesetze frei gewesen sein."

²⁵⁾ K protichůdnosti zpráv o *lex Voconia* srov. ještě *C i o c c o t t i*, *Il processo*, cit.97.

²⁶⁾ Tak *B a c h o f e n*, *Die lex Voconia und die mit ihr zusammenhängenden Institute*, Basel 1843, 14 ns. vidí tuto ratio ve snaze: ... Den Reichtum der Frauen zu vermindern; *C o s t a*, *La pretura*, cit.p.13, zase ve snaze zabránit - v zájmu upevnění římské familie - tomu, aby se veliký majetek nescoustředil k volné dispozici žen bez záruky legitimaní tutely. *W e s e l*, op.cit.,p.316: "Zweck der Voconia war die Konzentrierung der Vermögen der ersten Zensusklasse bei den männlichen Erben." Viz ještě pozn. 48. Např. podle *B r o g g i n i h o* (*La responsabilità*, cit.p.380) se zákon snažil zabránit "tříštění majetku", ale takový důvod je příliš mlhavý. Je spíše třeba držet se některých pozitivních zpráv, které od vydání tohoto zákona máme, např. o tom, že k největším příznivcům patřil (ne-li dokonce jako vlastní iniciátor) Cato Starší, konzervativce a zavilý nepřítel emancipace žen (srov.např.*Gell.6,13,3; 17,6,1*), nebo že zákon byl nepřátelským činem vůči ženám (*Cic. de re publica III,10,17* - text, citovaný dále v pozn.31, pokračuje: *Cur pecuniam non habeat mulier?*) a dokonce obrát sám ratio *Voconiana* se stal téměř příslovečným pro myšlenku či úmysl ženám nepřátelský. Stojí-li zde tedy na jedné straně *utilitas virorum* a na straně druhé *iniuria mulierum*, pak je zřejmé, že zde šlo o něco víc než jen o pouhé vágní "tříštění majetku", že šlo o

sobě v příkrém rozporu dvě protichůdná hlediska: na jedné straně celkové postavení římských žen (mnohem samostatnější a příznivější než u jiných národů té doby²⁷⁾ a tradiční úplná volnost zůstavitelova ustanovovat dědice bez ohledu na jeho pohlaví (výslovně uznávaná zákonem XII desek²⁸⁾ a na druhé straně "mužské" tendence některých významných činitelů, usilující o trvalou nadvládu mužů nad ženami²⁹⁾ a některé zkušenosti z praxe, které signalizovaly jisté sociální nebezpečí v očích vládnoucí špičky, neboť prostému lidu bylo zřejmě lhostejné, jak boháči nakládali se svým majetkem. Z toho je patrné, že zde nešlo o řešení významné společenské otázky s dalekosáhlým ekonomickým dopadem apod., nýbrž o boj dvou skupin (pokrokovější a reakčnější) uvnitř římské vládnoucí třídy, z nichž jedna - reakční - se obávala, že postupující emancipace žen (ovšem v tehdejších možnostech a tehdejšího rozsahu) ohrožují postavení celé římské vládnoucí třídy. Cassisi³⁰⁾ zde nerozlišuje a bez bližšího vysvětlení praví: "... Vokoniův zákon tím, že classici měli zakázáno ustanovit za dědice ženu, zasahoval nobily vcelku a proto směřoval proti nobilitě". K tomu však dodává ještě myšlenku jakési "kompenzace", o sobě velmi nepravděpodobné, dvou opatření tohoto zákona, totiž jednoho proti nobilům a druhého pro ně. Text pokračuje: "... bylo zmírněno připojením ustanovení o odkazech, jež ve vztahu k prvnímu kompenzovalo nezpůsobilost být ustanovena dědičkou způsobilostí obdržet odkaz až do výše poloviny pozůstalosti". Ve skutečnosti zde nejde o žádnou kompenzaci, nýbrž o jednoduše omezující opatření, které ovšem samo mělo své meze politické a tedy i právní.

V kritické době - uprostřed třetí makedonské války - musel dosavadní rovnováhu obou těchto hledisek porušit jen nějaký silný nový prvek³¹⁾ (který dosud neznáme), patrně nějaký zvláště křiklavý případ ze současnosti (a to nemusel být jen skandál s nějakou kurtizánou, nýbrž třeba jen případ, kdy dědička velkého majetku si počínala tak

reakcí na nechtaný proud emancipace římských žen v soukromém (a někdy i veřejném) životě, proud, který sice bylo možno přibrzdit, nikoli však zarazit, a který na konec stejně zvítězil.

27) Srov. nejnověji H e r r m a n n o v á, Le rôle judiciaire et politique des femmes sous la République romaine, Bruxelles-Berchem 1964, 120.

28) Tab.V,3.

29) Podle takové "tradiče" bylo také docela v pořádku, když římský boháč rozhazoval peníze s kurtizánami, nikoli však, když si obdobným způsobem počínala bohatá žena. Naproti tomu - jak známo - zase adulterium bylo čistě "ženským" deliktem.

30) Op.cit., p.494.

31) Jako byly podněty, které vedly ke vzniku např. lex Postelia nebo sc. Macedonianum.

nevázaně, že ohrozila nejen zájmy své vlastní rodiny, nýbrž ve svých důsledcích i vážnost a zájmy celé vládnoucí třídy), který umožnil tribunovi lidu Q. Voconiovi Saxovi, aby prosadil zákon bohatým ženám tak nepříznivý.³²⁾

Jenomže, a to je pro nás podstatné, síly stojící proti přijetí Vokoniova zákona byly tak silné, že musíme předpokládat toto omezení tradiční dispoziční volnosti zůstavitelovy spíše jen jako striktně formulovanou a vykládanou výjimku - výhoda tohoto striktního výkladu spočívala např. v tom, že občan, který nově nabyt patřičně velikého majetku v období mezi dvěma lustry, nepodléhal omezení Vokoniova zákona.

10. Z uvedeného zásadního důvodu lze vyvozovat - při nedostatku nějaké zprávy opačného obsahu - oprávněnou domněnku, že omezující ustanovení Vokoniova zákona se týkalo od počátku až do doby Verrovy výlučně občanů skutečně zapsaných do I. majetkové třídy. Ostatně v prvních dobách, kdy cenzura fungovala normálně, zde vlastně nebylo potíží, protože všichni občané s majetkem nad 100.000 assů byli i tak řádně zapsáni do I. majetkové třídy. Teprve ve zmaticích občanských válkách můžeme ve větší míře předpokládat případy, kdy se tak nedělo a kdy mohla naplno vyvstat otázka, zda by nebylo vhodné postihnout stejným způsobem i takové občany, kteří měli stejný majetek jako censiti. Ovšem v té době pokročily již emancipační snahy římských žen natolik a v důsledku toho odpor proti Vokoniovu zákonu byl již tak silný, že bez výjimečných zásahů byl rozšiřující výklad zcela vyloučený.³³⁾

Jak si tedy máme vysvětlit Verrův edikt o aplikaci Vokoniova zákona? Pokračoval Verres ve šlépějích svých předchůdců (a kterých?) nebo je snad sám autorem rozšiřujícího výkladu tohoto zákona?³⁴⁾

11. Pročteme-li Ciceronovo místo pozorně, tu snadno zjistíme, že skýtá vydatnou podporu pro posléze zmíněný názor, že to byl právě Verres, kdo se pokusil rozšířit dopad daného zákona.³⁵⁾

32) O tom, že Vokoniov zákon byl něčím mimořádným, svědčí i slova Ciceronova, de re publica III, 10, 17: "... quae quidam ipsa lex utilitatis virorum gratia rogata in mulieres plena est iniuriae" (M o m m s e n, Gesammelte Schriften, cit. 514 k tomu dodává "ja wohl!")

33) Shodně s naším výkladem praví R o t o n d i, Leges publicae populi Romani, Milano 1912, 284: "... ma la disonestudine del censo e l'uso dei fideicomessi servirono a eluderla".

34) C o s t a, La pretura, cit. p. 13, se sice domnívá, že Verrův edikt přesně odpovídal zákonu Vokoniovu, ale toto své tvrzení nijak neodůvodňuje.

35) Někteří autoři se nicméně domnívají, že lex Voconia se již od počátku vztahoval na všechny občany s obdobným majetkem jako měli classici. Např. M á r k y, Appunti, cit. 251, je přesvědčen, že "Verre intendeva ristabilire con interpretazione, per così dire, autentica il vecchio ordine e col suo editto non veniva ad intoccare i principi romani".

Nejprve musíme vzít v úvahu zásadní okolnost, že Cicero staví tento text na zvláště významné místo, totiž do čela celé své obžaloby, protože Verrovu činnost jako quaestora a legata líčí jen jakoby úvodem. Je pochopitelné, že na takovéto místo musel postavit případ naprosto průkazný, společensky i právnicky bezvadný, který nejen obžalovaného plně usvědčí, nýbrž i naplno přesvědčí čtenáře, že tak jako je obžalovaný vinen v daném případě, tak bude zajisté vinen i v případech dalších, na první pohled snad méně jasných a průkazných. Cicero to vlastně sám naznačuje v § 103, kde předesílá, že pomíjí spoustu věcí podružných a že se soustřeďuje na případy "quae maxime digna sint eo reo cui parvum ac mediocre obici nihil oporteat" a mezi takovéto případy staví na první místo případ P. Annia a věnuje mu více prostoru než kterémukoli jinému, totiž plných 140 řádek. Proto na tento případ ještě více než na jiné dopadají Ciceronova slova o tom, že ve své žalobě uplatní jen okolností naprosto průkazné, totiž

I, 16, 48: "...ego causam sic agam, iudices, eius modi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo a vobis ut istum absolvatis per gratiam conetur contendere."

Cicero sice nepatřil mezi právníky z povolání, ale jeho právnícké vzdělání bylo přece jen solidní³⁶⁾, měl znamenité učitele - právníky, o právo se vždy zajímal a musel zajímat, protože ve své advokátní praxi se nejrůznějšími právníckými otázkami neustále zabýval a také byl v neustálém styku s vynikajícími právníky své doby.³⁷⁾ Je tedy možné předpokládat, že by na klíčové místo své tak významné obžaloby postavil případ právnicky chatrný? Dále, a zde již přistupujeme k základnímu metodologickému momentu této studie, totiž ke zvláštnímu důrazu na osobnost Verra samého, nesmíme zcela pomíjet ani okolnosti, předcházející vydání daného ediktu, totiž předběžné Verrovo vyjednávání s oběma protistranami, jednak s L. Annim, jednak s matkou a poručníky ustanovené dědičky. Tato předběžná jednání nasvědčují tomu, že se Verrovi nijak zvláště nechtělo do vydání tohoto ediktu a že by byl raději získal svou odměnu z dědictví³⁸⁾ bez tohoto způsobu přece jen závazného a

36) To v poslední době uznávají četní autoři. Tak např. A r a n g i o - R u i z , "Cicerone giureconsulto" ve sborníku Marco Tullio Cicerone, Firenze 1961, str. 6 vyzdvihuje jeho bohaté znalosti právnícké literatury a právnícké aplikace.

37) Tým názor vyjadřuje W i e a c k e r , Cicero als Advokat, Berlin 1965, str. 27, stručnou formulací: "der juristisch meist gut informierte Cicero."

38) Neboť Verres, tak jako považoval každou poručenskou záležitost za nejlepší kofist (Cic. In Verr. II/I, 131: "Homo qui semper ita palam dictitasset, pupillos et pupillas certissimam praedem esse praetoribus"), tak pokládal za samozřejmé, že každý dědic se s ním o dědictví rozdělí (tamže II/I, 127: "Nihil levius quam praetorem urbanum hoc iuris in suo magistratu constituere, omnibus quibus hereditas venerit coheredem praetorem esse oportere").

že do tohoto kyselého jablka kousl až teprve tehdy, když poručníci definitivně odmítli jeho požadavky. Cicero to také říká výslovně:

105: "... malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut hoc edictum tam improbum et tam inhumanum interponeret".

Je pravda, že machinace podobného druhu se vždy těžko dokazují, že čtenář je může s jistým oprávněním odkázat do říše běžných bajek a řečnických způsobů, jak co nejvíc očernit protivníka. V daném případě však Cicero přesně rozlišuje a tím zvyšuje věrohodnost svého tvrzení: pokud jde o předběžné jednání s L. Anniiem, sám vyslovuje určité pochybnosti³⁹⁾, kdežto pokud jde o jednání s poručníky, hovoří kategoricky, takže se musíme domnívat, že měl pro svá tvrzení důkazy v rukou, i když se na ně přímo neodvolává. Těžko by také byl mohl riskovat, že ho tak vlivné osobnosti, jakými byli tutoři Asellovy dědičky, budou volat k odpovědnosti pro nepravdivá tvrzení.

Důležitější je však další moment, totiž zcela subjektivistická formulace začátku Verrova ediktu: CVM INTELLEGAM LEGEM VOCONIAM. Kdyby totiž Verres vycházel z ustáleného výkladu Vokoniova zákona a nepřidával k němu nic nového, byl by se na tento zákon mohl prostě odvolat. Protože však přinášel jiný, "nový" výklad zákona, v praxi té doby dokonce spíše obcházeného než používaného, musel jej nějak uvést. A ovšem učinil tak způsobem pro sebe charakteristickým, bez jakéhokoli věcného argumentu, prostým odvoláním na své úřední postavení jakožto nositele impéria.⁴⁰⁾ Z tohoto úvodu je však též zřejmé, že Verrův edikt pokračoval a patrně aspoň v nejhrubších rysech vysvětloval, jak vlastně Verres chápal Vokoniův zákon, tj. v čem a nakolik se odchýloval od dosavadního pojetí této normy. Toto meritorní pokračování ediktu se však, žel, nedochovalo.

Ale Cicero sám naznačuje dvěma různými obraty, v čem se fakticky Verres odchýlil svým ediktem od platného práva: na jedné straně užívá ve vztahu Verra k L. Anniovi obratu condonare hereditatem (§ 105, 106), condonare commodum (§ 113), které vystihují skutečnost, že L. Annius nabýval daného prospěchu jaksi mimořádně, bez zákonného nároku; na druhé straně pak, ve vztahu Verra k dědičce, užívá obratu eripere hereditatem (§ 106), eripere bona patria, togam praetextam, voluntatem, ius (§ 113), což naopak vyjadřuje skutečnost, že Verres dědičce odňal, vyrval otcovskou pozůstalost, kterou ona již podle testamentu a podle práva nabyla - v témže § 113 se ještě vyskytuje obsahově shodný výraz adimere bona fortunasque a hlavně obrat bona patria tradita.

³⁹⁾ Tamže II/I, 105: "... appellat heredem L. Annium ... (non enim mihi persuadetur istum ab illo appellatum)".

⁴⁰⁾ Viz dále v č. 17 k úvodním slovům Verrova ediktu.

III.

IUS NOVUM

12. Ale nejdůležitějším, přímým a rozhodujícím důkazem toho, že teprve Verres se odchýlil od dosavadního a ustáleného výkladu Vokoniova zákona jsou ty části našeho textu, kde Cícero zdůrazňuje, že Verres svým ediktem zavedl ius novum (oproti ius vetus, jímž byl výklad dosavadní, podle něhož byl testament P. Annia naprosto zákonný a bezvadný.)⁴¹ Cícero si je dobře vědom zásadního významu tohoto momentu a proto naléhá a v různých obměnách jej vyzdvihuje dokonce v pěti různých souvislostech:

105: "... malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret;"

107: "... nihil de testamento illius novi iuris constitui oporteret ...";

108: "... non ius aliquid novum populo constituitur ...";

109: "De iure vero civili si quis novi quid instituit ..." a

115: "Cognoscite hominis aliud in re vetere edictum novum."

A konečně, všechna tvrzení, že Verrův edikt odpovídal zákonu Vokoniovu a že Verres proto jednal naprosto v zákonných mezích vyvrací další okolnost (jež bude předmětem rozboru v kap.III), že totiž Verres, aby dosáhl svého účelu, tj. mohl L.Anniovi přiřknout pozůstalost P.Annia, použil navíc ještě retroaktivity. Kdyby totiž jeho edikt odpovídal zákonu Vokoniovu, nebylo by třeba uvažovat o jakékoli retroaktivitě, neboť institutio heredis primo loco v testamentu P.Annia by byla již podle tohoto zákona prostě neplatná.

Ze všech uvedených již zmínek a okolností tedy jasně vyplývá, že Verres svým ediktem skutečně vytvořil ius novum, tj. nový výklad legis Voconiae, podstatně se odlišující od ustáleného výkladu dosavadního. Jaký přesný význam a obsah toto ius novum mělo, o tom existují jen dohady. Např. Ciaceri⁴²) se domnívá, že podle Verrova ediktu nesměli ustanovovat ženy za dědice občané, kteří sice nebyli zapsáni do I. majetkové třídy v cenzu, ale kteří měli majetek vyšší než 200.000 assů, ale to vše jsou ovšem jen pouhé dohady: není jasné, proč právě 200.000 a proč ne třeba 150.000 nebo 300.000 a zda vůbec Verrův edikt obsahoval nějakou číslíci. Rozhodně jednodušší by bylo bývalo stanovit, že zákazem jsou postiženi censiti a občané jim majetkově na roveň postavení. To by v daném případě stačilo, protože o P.Anniovi víme, že nebyl censitus, ale že měl veliký majetek, patrně o mnoho více než 100.000

⁴¹) Zdůrazňuji v celém tomto článku tento rozhodující moment zvláště proto, že dřívější interpreti jej - kupodivu - víceméně zanedbávali nebo docela přehlédli.

⁴²) Cicerone, cit.p.56.

assū. Ovšem, protože Cicero zdůrazňuje, že Verrův edikt byl vypracován *hominis causa*⁴³⁾ a protože Verrovi často pomáhali právníci druhého nebo i třetího řádu⁴⁴⁾, není vyloučeno, že byl skutečně formulován nikoli jako běžná obecná norma, nýbrž (méně odborně) jako norma užšího obsahu, dopadající přesně na případ P. Annia.⁴⁵⁾ Bližší se za daného stavu pramenů dá stěží říci.

13. Jisté je jen tolik, že toto *ius novum* hraje rozhodující úlohu nejen při posuzování případu P. Annia, nýbrž i při hodnocení veškeré Verrovy činnosti v oblasti práva (jak o tom bude ještě řeč i zde v kapitole IV).

Nesmíme se ovšem domnívat, že náš případ byl jediným, kdy Verres využil svého ústavního práva zavádět novoty do římského právního řádu; právě naopak, bylo jich spousta a Cicero nás o tom zpravuje na více místech své obžaloby. Vytýká Verrovi již to, že novoty toho druhu, které jako prétor zaváděl do dědického práva vůbec, mu vynesly veliký hmotný prospěch:

II/III, 7, 16: "... easque res novas abs te prolatas et inventas magno tibi quaestui fuisse scio ..."

Na tuto dobu Verrova působení se váže jeden z nejslavnějších úryvků z Verrin: dva vážení římscí občané přijdou do domu Verrovy milenky Chelidon (Vlaštovka), aby tam sjednali úplatek pro Verra a tu ohromeni pozorují, jak se v tomto domě kupčí se spravedlností, jak se zde vlastně - a to nás v naší souvislosti především zajímá - za patřičné obnosy - úplatky vytvářely samé novoty:

II/I, 52, 137: "... Domus erat plena; nova iura, nova decreta, nova iudicia petebantur. "Mihi det possessionem, mihi ne adimat, in me iudicium ne det, mihi bona addicat." Alii nummos numerabant, ab aliis tabellae obsignabantur",

takže si ani nepřipadali jako mezi návštěvníky kurtizány, nýbrž jako mezi davem, který se tísnil okolo prétora (text pokračuje):

"domus erat non meretricio conventu sed praetoria turba referata"⁴⁶⁾.

Ale svým dosahem je ještě závažnější obecné svědectví Ciceronovo, které se na první pohled zdá přehnané, ale které při pozorném a soustavném studiu celých Verrin nabývá hrůzné pravdivosti: zde Cicero

43) Obdobně jako edikt týkající se hned dalšího případu (dědictví po Minuciovi - II/I, 115 na.)

44) Bliže k právníké technice těchto Verrových pomocníků viz v č. 17.

45) Viz pozn. č. 43.

46) V jiné rovině pojednávají o tomto po mnoha stránkách jedinečném úryvku mé Třídenní základy, cit. str. 157, pozn. 172.

souhrnně tvrdí, že může uvést nesčetné množství Verrových rozhodnutí, jimž jsou společné tři prvky, totiž úplatek, novota a nespravedlnost; a oba poslední prvky dokonce zvláště těsně spojuje obratem novitas iniquitasque, který naznačuje protiprávní povahu Verrových zásahů:

II/I,47,125: "Possum sescenta decreta proferre in quibus, ut ego non dicam, pecuniam intercessisse ipsa decretorum novitas iniquitasque declarat ..."

A to ani nehovoříme o sicilské kapitole Verrova života, kde Cicero hned na počátku pranýřuje Verrovy nespravedlivé novoty:

II/III,7,16: "Qua in re primum illud reprehendo et accuso, cur in re tam vetere, tam usitata quicquam novi feceris.", podobně pak hned v dalším úryvku"

II/III,7,17: "Quam ob rem novam legem te in decumis statuisse non miror ..."

ale i v dalším průběhu Verrovy neblahé sicilské proprétury, např. v případě bidiňského Epicrata (II/III,24,59 - novo modo, tj. proces a odsouzení v nepřítomnosti) nebo halicijského Sopatra (II/III,28,68 - novo more, tj. zrušení řádného rozsudku a teror proti spravedlivému soudci k zastrašení ostatních).

14. Z toho všeho vyplývá, vrátíme-li se opět k případu P. Annia, že Verrův zásah do výkladu Vokoniova zákona nebyl v jeho životě ničím jedinečným; bylo to stejně jako v ostatních případech toho druhu formálně ius novum, ve skutečnosti pak jednání, o jehož ústavnosti musíme při nejmenším velmi vážně pochybovat.

Ať už jakkoli, pro nás je rozhodující, že Verrův edikt podstatně rozšířil dosah Vokoniova zákona, alespoň natolik, že pod jeho ustanovení spadali i občané patřičně bohatí, ale z nějakého důvodu nezařazení do I. majetkové třídy.⁴⁷⁾

Tedy v době, kdy lex Voconia byla již považována za nežádoucí⁴⁸⁾ a kdy byla účinně obcházena, zvláště pomocí fideikomisů, Verres nicméně

47) Tento výsledek, zejména vzhledem k dosavadnímu výkladu o Verrově ius novum, můžeme již považovat za bezpečný.

48) Otázka, zda Vokoniův zákon byl ještě v r. 74 př.n.l. společensky žádoucí nebo nežádoucí, má pochopitelně značný význam pro tento článek. Autoři, kteří zastávají opačný názor, se domnívají, že byl žádoucí. Tak C a s s i s i (Op.cit,p.498) se sice správně ptá, "qual'era l'effettiva posizione della donna nel diritto successorio del periodo di Cicerone", ale v dalším naši otázku neosvětluje, nýbrž prostě se o Lex Voconia opírá jako o danou normu.

B r o g g i n i (La responsabilità, cit.p.383) se zase domnívá, že "Verre potrebbe infatti rappresentare una più affinata, moderna coscienza sociale, che vuole ... impedire ai cittadini non iscritti al censo, ma nella identica posizione economica dei censiti, di sfuggire al divieto, o addirittura impedire una preoccupante fraus legis dei cittadini che, per chiare ragioni successoriali, si sottraevano all'iscrizione al censo, avvicinare insomma il diritto al fatto. E di questa esigenza della nuova coscienza sociale, di cui Verre sarebbe l'interprete, l'editto terrebbe conto con il massimo di am-

ně proti duchu soudobého právního cítění nejen znovu zdůraznil omezující ustanovení této normy, nýbrž dokonce podstatně rozšířil její dopad.⁴⁹⁾ A to by bylo nepochybně velmi překvapující nebýt všeho toho co o Verrovi víme. Ostatně - i kdybychom na okamžik odhlédli od pozůstatosti P. Annia a od Verrovy hrabivosti - jakou jinou ušlechtilou snahou mohl být Verres veden k tomu, aby podstatně zesílil normu, která i nezesílená byla již obecně považována za přežilou? Cassisi⁵⁰⁾ zde zachází příliš daleko, když tvrdí: "Verres domnívaje se, že dosavadní výklad je v rozporu s ratio zákona, se vrací k termínu stanovenému zákonem samým Ve skutečnosti účelem Verrova rozhodnutí bylo upřesnit ustanovení Vokoniova zákona; neklade totiž žádné nové omezení, v kterémžto případě by měla smysl kritika zpětné účinnosti". Je to asi tak, jako kdyby Cassisi podsouval Verrovi takovouto "skromnou" úvahu: "Všichni moji předchůdci, původci zákona stejně jako prétoři a právníci za posledních 100 let, ti všichni nerozuměli ničemu, jen já, geniální Verres, chápu obsah a ducha Vokoniova zákona a proto, přihlížeje k římské ekvité v pravém slova smyslu, stanovím: CUM INTELLEGAM". Jenomže Verres, podle toho co o něm víme, byl právě ten poslední, kdo byl povolán k tomu, aby napravoval nespravedlnosti římského právního řádu.

Jaká by tedy byla ona jiná pravděpodobná ratio jeho ediktu? Na tuto otázku lze stěží uspokojivě odpovědět, existence nějaké takové ryze ideové a obecně prospěšné pohnutky je nanejvýš pochybná:⁵¹⁾ právě naopak je velmi pravděpodobné, že Cicero zde správně vystihuje skutečnost a že Verrův edikt byl opravdu tak nehorázný, jak nám jej Cicero líčí. Nezbyvá tedy než zase se vrátit k základnímu momentu, k osobnosti Verrově a celé jeho právní politice.

piazza e di intensità. Non solo le future successioni ne sarebbero colpite, ma tutte, passate, presenti e future, per la prepotenza inevitabile di ogni norma di ordine pubblico."

Jenomže zde vůbec nejde o "nové společenské povědomí" (otázka tak stála vlastně již od vydání zákona Vokoniova samého), ani o postavení zřetelové, jež jí mělo být omezeno, ani o únik před cenzou, nýbrž především o celkové postavení římských žen. A v tomto ohledu směřoval Verrův edikt právě proti společenskému povědomí doby. Stačí jen podívat se např. na dějiny tutelae mulierum, abychom pochopili, jaký byl asi celkový trend v této otázce, kterou zde ovšem nemohu rozvádět. Odkazuji jen ještě na H e r r m a n n o v o u, Le rôle, cit.p.80 a 120.

⁴⁹⁾ Někteří autoři však - kupodivu - považují Verrův edikt za progresivní, protože prý přihlížel ke "skutečnému stavu věcí", např. C i c c o t t i, Il processo, cit.p.98.

⁵⁰⁾ Op. cit., p.497.

⁵¹⁾ Autoři zastávající opačný názor (B r o g g i n i, M á r k y, C a s s i s i) spatřují tuto ratio právě v možnosti odstranit fraus legis. Naproti tomu z našeho hlediska není nic podivného na tom, že dopustil-li se Verres tolika vážných provinění v jiných směrech, že neváhal ani při výkladu Vokoniova zákona zneužít svého postavení a využíval přitom zámlčky formálního nedostatku ve znění vykládaného zákona.

IV.

ZPĚTNÁ ÚČINNOST

15. Teprve po zásadním zjištění, že Verrův edikt obsahoval *ius novum* (podle něhož ustanovení dcery P. Annia za dědičku bylo nezákonné) přejdeme k vlastnímu problému retroaktivity, tj. k otázce, zda Verres byl oprávněn vztáhnout toto *ius novum* na svůj úřední rok, když P. Annius zemřel ještě za úřadování jeho předchůdce. Zde již můžeme postupovat rychleji, protože v celém předchozím výkladu nacházíme cenné opory pro celkové řešení.

Nejprve musíme přezkoumat otázku, jakou povahu měl vlastně pré-torský edikt, zejména v tom směru, zda edikt jako takový a již podle povahy věci byl a musel být retroaktivní, jak se o tom někdy hovoří v literatuře.⁵²⁾

Márky tvrdí, že existoval zásadní rozdíl mezi pré-torským ediktem a komiciálními zákony: "Pré-torský edikt byl opravdu retroaktivní, kdež-to pro komiciální zákonodárství platila, třebaš ne bez výjimek, zásada iretroaktivity⁵³⁾". Právě proto, že edikt končí 1. ledna, "musel nový pré-tor, nemoha aplikovat edikt svého předchůdce, posuzovat podle nového ediktu" skutkové podstaty, které nastaly v době platnosti ediktu starého⁵⁴⁾.

Také Brogginí klade velký důraz na moment retroaktivity v pré-torském ediktu. Pokud jde o právo hmotné, podle něho "se na konci druhého století před n.l. zdá, že zásada iretroaktivity hmotného zákona (občan-ského i trestního) se již zkonsolidovala⁵⁵⁾". Ciceronovi Brogginí velmi

Ke správnému pochopení Verrova ediktu je třeba držet se též celkového vývoje: ženy měly od počátku *testamenti factionem passivam* a pak náhle (za zvláštních okolností a ze zvláštního důvodu) nastala výjimka stanovená Vokoniovým zákonem, které však v době Gaiově platila už jen teoreticky (tomu nasvědčuje i závěr Gai II, 274: "... tamen fideicommisso relictae sibi hereditatem capere potest"), kdežto prakticky vyšla z užívání patrně již v raném principátu. V každém případě *testamentum Dasumii* z r. 108 (B r u n s, *Fontes iuris Romani* I, Tübingen 1909, 304 ag.) se na *lex Voconia* vůbec neohlíží. Tedy, v tomto celkovém rámci je zřejmé, že obecná tendence dědické způsobilosti žen směřovala důsledně proti vokoniánskému omezení (které část římské společnosti považovala již od počátku za nevhodné a nesprávné), tyto snahy neustále sílily, až po různých způsobech obcházení se Vokoniova zákona fakticky docela přestalo užívat. Z toho je jasně vidět, že Verrův hrubý zásah do tohoto vývoje (pokud bychom mu vůbec přikládali nějaký cílevědomý normativní smysl) byl násilným pokusem přivodit zvrát v podmínkách, které tomu naprosto neodpovídaly, a proto pokusem již předem odsouzeným ke ztroskotání. Protože však jej učinil právě Verres a za okolností tak podezřelých, dostává již a priori domněnku nezákonnosti, kterou podrobný rozbor může jen potvrdit.

52) Viz některé bibliografické údaje u B r o g g i n i h o, *La responsabilita*, cit. p. 371 ns.

53) *Appunti*, cit. p. 259.

54) *Ibidem*, p. 257.

vytýká, že "při svém výčtu příkladů nerozlišoval mezi platností v čase a oblastí časové aplikace, mezi Geltungsbereich a Anwendungsbereich⁵⁶⁾. Odtud velmi vyzdvihuje rozdílné pojetí práva hmotného a procesního - "stále větší rozdíl mezi právem hmotným a procesem"⁵⁷⁾. A dále praví: "Z hlediska časového rozdíl je zachycen s největší jasností". (hmotný zákon nařizuje, v zásadě, jen pro budoucí a podstatné skutkové podstaty; edikt jakožto sbírka procesních zásad a postupů rozhoduje jen o budoucích procesech a tedy také pro minulé hmotněprávní skutkové podstaty, o nichž se soudně ještě nejednalo"⁵⁸⁾.

Vše to, co Márky a Brogginí takto říkají v obecné rovině, je sice zčásti správné, ale přitom to nikterak neřeší naši otázku a v žádném případě to neodůvodňuje ani závěry, které tito autoři vyvozují pro Ciceronův text.

Správné je vyzdvižení retroaktivního momentu v prétorském ediktu, který je dán tím, že prétor řešil zejména otázky procesní. Ovšem samotné toto zjištění retroaktivního prvku ještě nestačí, je třeba ještě dodat, že tento prvek je jen potenciální, že se může uplatnit jen tam, kde nastane změna hmotného práva. Pokud totiž prétor vyřizuje záležitosti z předchozího roku podle téhož hmotného práva jako jeho předchůdce, nemůže nastat žádná změna ani v právním postavení občanů. Jinak řečeno, pro edictum tralaticium retroaktivita nepřichází v úvahu, tam jde o plynulé řízení procesů podle dosavadní praxe. Retroaktivita byla ovšem možná v edictum novum, ale pak ovšem nebylo v tomto směru kvalitativního rozdílu mezi normami prétorského a civilního práva, které rovněž mohlo být retroaktivní, i když se to dělo jen výjimečně. Rozdíl je ovšem v tom, že zatímco lex byla zásadně iretroaktivní a tedy retroaktivní jen tam, kde to bylo výslovně ustanoveno, prétorský edikt, zavádějící ius novum, byl naopak zásadně (tj. bez dalšího ustanovení) retroaktivní a tedy iretroaktivní jen tam, kde to bylo výslovně řečeno⁵⁹⁾. A tak se dostáváme zase nazpět k problému ius novum (jež oba autoři vykládají jinak), který je zde problémem ústředním.

Z povahy věci plyne, že prétor musel vyřizovat podle svého (nové-

55) La retroattività, cit.p.362.

56) Ibidem, p.366, n.59.

57) Ibidem, p.371.

58) Ibidem, p.372-373.

59) S i b e r, Analogie, Amtrecht und Rückwirkung im Strafrecht des römischen Freistaates, Leipzig 1936, 48 správně poznamenává, že sice zákony měly zpravidla výslovnou smítku o tom, že platí jen do budoucna, avšak neměly-li ji, že to ještě neznamenal, že by byly retroaktivní!

ho) ediktu záležitosti, které jeho předchůdce již nestačil vyřídit (ať už z jakéhokoli důvodu) podle svého (starého) ediktu: rozhodující ovšem bylo, podle kterého hmotného práva tak činil, zda podle práva dosavadního nebo podle nějaké novoty. Oproti právu modernímu je zde důležité právě to, že prétor jako soudní orgán mohl (ovšem nepřímo, pomocí procesních prostředků) měnit hmotné právo a jde nyní o to, o jaký druh změny kdy šlo a s jakou dobou účinnosti.

Prétor byl povolán k tomu, aby jako nositel impéria rozhodoval podle svého uvážení, nikoli však, aby rozhodoval zcela libovolně, podle svého okamžitého nápadu nebo dokonce jednou tak a po druhé zase jinak.

Prétor tedy směl zavádět novoty do hmotného práva (tj. nepřímo rušit právo staré nebo nastolovat nové, což teoreticky vzato je totéž), ale ovšem novoty společensky odůvodněné, k uspokojení nějaké významné společenské potřeby.⁶⁰⁾ A tuto myšlenku nacházíme i v našem úryvku, třeba velmi stručném, a to tam, kde Cicero vytýká Verrovi, že měl vytvořit svůj edikt iuris, non unius hominis causa (110). Tedy podle práva, ve shodě se společenskou funkcí práva, v zájmu celku, nikoli v zájmu jediného člověka.

V našem případě směl prétor - teoreticky - namísto ustanovení zákona Vokoniova, podle něhož jen censiti v I. majetkové třídě nesměli ustanovovat ženy svými dědici, a které bychom mohli obecně označit jako A, zavést příslušné procesní prostředky odpovídající hmotněprávně i ustanovením zcela opačného smyslu, jež bychom zase mohli označit jako non A. Přísně vzato, za takové non A můžeme považovat i jakékoli ustanovení, jež se sebe méně odchyluje od výše uvedeného ustanovení A, tedy tím spíše i ustanovení, podle něhož stejně jako censiti byli omezení i občané, kteří sice nebyli censiti, ale kteří měli majetek tomu odpovídající. Ovšem, aby takové či jiné ustanovení non A mohlo být považováno za ústavní, muselo by splňovat výše uvedenou podmínku, tj. být obecně prospěšné zájmům římského lidu v nejširším smyslu.⁶¹⁾ V daném případě však Verrův edikt, ať už se na něj díváme jakkoli, nepochybně - při nejmenším - odporoval sociálnímu citění doby a již proto mu chyběla podstatná (vnitřní) náležitost ústavní platnosti.⁶²⁾

⁶⁰⁾ Zde již odhlížíme od toho, že skutečnou ratio edicti byly vždy více či méně jasně vyjádřené zájmy vládnoucí třídy. Ale aspoň navenek se edikt musel jevit jako norma užitečná pro celou obec.

⁶¹⁾ Také tento "obecný prospěch" byl ve skutečnosti jen málokdy v zájmu celé obce, zpravidla - ať už jeho formulace byla jakákoli - uspokojoval zájmy společenské špičky své doby.

⁶²⁾ Domnívat se, že právní norma může mít libovolný obsah, je naivní formalismus. Ve skutečnosti každá norma se musí pohybovat mezi dolní a horní mezí společenské únosnosti.

Přitom, jak jsme viděli již dříve, nelze nalézt stopy po nějakém jednotném třídním zájmu, který by vedl Verrovu ruku; naopak, zájmy nebo lépe názory římské vládnoucí třídy byly v této záležitosti rozděleny, takže celá věc rozhodně neměla zvláštního významu po stránce třídní.

Jak si tedy máme vysvětlit Verrův edikt, kde byla jeho skutečná ratio?

16. Znovu a nyní již naplno dospíváme k dříve již naznačenému rozdílu v metodologickém pojetí, které ovšem v tomto případě hraje rozhodující roli. Oba citovaní autoři, Márky i Brogginí, vycházejí z problému retroaktivity a když docházejí k Ciceronovu textu, mlčky předpokládají víceméně loajální postoj Verra, tak jak se na římského místodržícího slušelo, a pak ovšem jsou nakloněni k závěru, že Verres byl oprávněn vydat retroaktivní edikt CVM INTELLEGAM LEGEM VOCONIAM.⁶³⁾

Je však tento jejich metodologický předpoklad správný?

Prostudujeme-li pozorně celé Verriny i s patřičnou rezervou danou tím, že známe jen stanovisko obžaloby, nikoli též obhajoby⁶⁴⁾, tu se nám obraz Verra jakožto člověka i jako prétora jeví velmi jasně, až plasticky: Verres obdobně jako tolik jiných magistrátů, avšak přitom umocněně a s ojedinělou vehemencí, se snažil vytěžit ze své proprétury co nejvíce a k tomuto účelu mu byly dobré všechny prostředky, zákonné i nezákonné, normální i zcela neobvyklé. To znamená, že při řešení každé záležitosti přihlížel především k možnému zisku, který mu z věci kynul.

Ale takový jeho postoj nutně nesl s sebou, že pro něho musely jít stranou otázky formální, otázky právní, ba i otázky ústavní. Verres spoléhal na své přátele a i když počítal s procesem po skončení své funkce, byl přesvědčen, že síla úplatků a pomoc přátel mu zajistí bezpečnost⁶⁵⁾. Proto v mnoha případech postupoval klidně v příkrém rozporu se zákonem: jeho lačnost po penězích nemohly zadržet žádné právní zásady ani právní předpisy a tedy ani obecně v té době již uznávaný princip iretroaktivity právních norem.

Cassisi⁶⁶⁾ od toho všeho - jak již dříve uvedeno - docela odhlíží a praví: "... Verres přikládá svému ediktu zpětnou účinnost, a to právě od počáteční účinnosti Vokoniova zákona, protože se snaží napravit

63) La retroattività, cit.p.383.

64) Jak známo, Hortensius svou obhajobu sepsal a uveřejnil, ale ta zapadla ještě ve starověku.

65) Např. I,40.

66) Op.cit., p.497.

doslovný a nespravedlivý výklad zákona samotného. Nemůže přitom překvapit ani stoletá zpětná účinnost, protože edikt se prakticky vztahoval jen na případy, v nichž zásah dřívějších prétorů nevedl k *res iudicata*".

Jenomže to vše - nehledě ani na ostatní závady - není odpovědí na otázku, zda byl Verres oprávněn použít retroaktivity pro svůj edikt. Vždyť, kdyby Verrovo pojetí bylo opravdu tak spravedlivé, je vůbec myslitelné, že by na ně za oněch 100 let nepřišel nikdo jiný a povolnější?

Viděli jsme již, že v našem případě nebylo ani Verrovi příjemné lámat tento princip, ale když už jiná cesta k tučnému soustu z pozůstalosti P. Annia nezbyla, sáhl i po tomto krajním prostředku.

Lze tedy na Verrovův edikt *CVM INTELLEGAM LEGEM VOCONIAM* klást normální měřítko jako na dílo nezaujatého magistráta, vykonávajícího římskou spravedlnost? Je zřejmé, že nelze, že při každém Verrově počínání a při každém jeho zásahu do práva nutno již předem počítat především s jeho osobností, s jeho přímočarou snahou co nejvíce se obohatit.

Ostatně kdybychom tento edikt uznávali za zákonný, pak bychom vlastně museli nutně dospět k důslednému závěru, že Verres byl oprávněn přezkoumávat jakékoli pozůstalosti tohoto druhu, projednané třeba i před 10, 20, 30 nebo i 100 lety⁶⁷⁾ (od doby vydání Vokoniova zákona), protože vždycky mohla vystoupit nějaká osoba a napadat testament s tím, že odporuje Vokoniovu zákonu: a poněvadž by šlo o nový proces, věc by se projednávala podle nového (Verrova) výkladu tohoto zákona s obdobným výsledkem jako se to stalo s testamentem P. Annia. Takto bychom však mohli jít ještě dál a důsledně tvrdit, že prétor by podobným způsobem mohl inscenovat v kterékoli oblasti právního řádu nové procesy, což by ovšem vedlo k všeobecnému chaosu a rozvratu.

Právě toto dovedení Márkyho a Brogginioho pojetí ad absurdum ukazuje názorně, že tato cesta není správná, že při posuzování této otázky nemůžeme přihlížet jen k hledisku procesního "práva", nýbrž že rozhodujícím zde bylo právo hmotné, které se skrývalo za Verrovými opatřeními procesními a podle kterého prétor vyřizoval jednotlivé případy. A tím se pak zase dostaneme nazpět k Verrovu *ius novum*, jež se týkalo zákona Vokoniova⁶⁸⁾ a k tomu, zda toto *ius novum* jako takové bylo zákonné, ústavní či nikoli a v každém případě, zda Verres byl oprávněn použít tohoto "nového práva" také se zpětnou účinností.

Verrovi tedy nešlo o to, nějakým novým, lepším, spravedlivějším atd. způsobem vykládat Vokoniův zákon, nýbrž o to, jak získat náleži-

⁶⁷⁾ Cicero to sám naznačuje v §§ 109 a 113.

⁶⁸⁾ V. supra č. 11 a 12.

tou kořist z bohaté pozůstalosti P. Annia. A protože to nešlo jinak, musel podstoupit krkolomnou cestu přes nový výklad tohoto zákona: ze svého hlediska byl tedy nucen tento zákon, který mu překážel, obejít, tj. "vyložit" jej tak, aby mu již nepřekážel, ba naopak, pokud možno, aby se o něj mohl opřít. Proto nejprve vytvořil *ius novum*, jak jsme viděli v předchozím líčení, ale to ještě nestačilo. Cicero zde správně poznamenává - a také tuto zmínku dosavadní interpreté nedocenili -, že Verres podle zákona byl oprávněn toto *ius novum* vytvořit, i když by to bylo z hlediska společenského hanebné, ale ovšem, byl by tak musel učinit do budoucna, aby se lidé mohli podle toho zařídit:

110: "Atque hoc si in posterum edixisses, etsi minus esset nefarium, tamen esset improbum; sed tum vituperari posset, in discrimen venire non posset; nemo enim committeret".

Aby tedy Verres dosáhl svého účelu, musel nějakým způsobem vztáhnout toto *ius novum* na případ P. Annia, tj. do minulosti od nastoupení do funkce městského prétora. To by samo o sobě nebylo tak obtížné, když přece, jak bylo výše uvedeno, edikt - formálně - upravoval právo procesní. Jenomže v daném případě tomu stála v cestě ustálená praxe dřívějších prétorů a nadto soudobé sociální cítění a celkový stav tehdejší společnosti, který směřoval právě opačným směrem. Verres nutně potřeboval, aby jeho *ius novum* platilo aspoň též pro předchozí rok, ale tak přece nemohl formulovat svůj edikt, když chtěl maskovat svůj skutečný úmysl! Jak se tedy měl vypořádat s otázkou časové meze svého *ius novum*?

Ať už jakkoli, jeho právní poradci museli dospět k názoru, že není vyhnoutí, že je nutno vztáhnout jeho *ius novum* na dobu vydání samotné *lex Voconia* i přes všechny komplikace, které takové řešení mohlo přinést s sebou a které z toho ještě mohly v budoucnu vzejít.

17. Podívejme se nyní, jak si přitom Verres počínal technicky.

V zásadě se z oportunních důvodů přikláněl k "zákonné" formě, jež měla přesvědčit veřejnost o dokonalé zákonnosti jeho normativních opatření; v daném případě však Cicero tuto formu odhalil jako pouhou "ozdobu", jako písek vržený do očí lidu:

111: "Itaque cum abs te caput illud tam multis verbis mercennarioque proemio esset ornatum ..." ⁶⁹⁾

Škoda, že neznáme přesné znění jeho ediktu, ale snad pro náš účel postačí i ty jeho části, které se zachovaly díky Ciceronovu svědectví.

Nejprve narážíme - a nyní opět v jiné rovině - na úvodní slova ediktu *CVM INTELLEGAM LEGEM VOCONIAM*, které dokazují jednak subjektivistický přístup Verrův k tomuto zákonu, jednak špatnou práci jeho po-

⁶⁹⁾ K tomu viz pozn. 17.

radců, protože ti měli tento úvod formulovat neosobně, nikoli tak, jak úřadující prétor chápal Vokoniův zákon, nýbrž tak, jak tato norma má být správně chápána vůbec a tedy jak měla být chápána hned od počátku: totiž nějakým obratem, který by prostě konstatoval, že lege Voconia podléhá jeho omezujícímu ustanovení všechny osoby, jejichž majetek přesahuje 100.000 assů, ať už byli censiti či nikoli.

V dalším tito právníci - nepochybně II. nebo i III. řádu, protože na právnícké koryfeje by se snad ani Verres neopovážil přijít s tak špinavou záležitostí - si "vypůjčili" pro Verrův edikt formulaci, týkající se časového vymezení Vokoniova zákona,⁷⁰⁾ ovšem s tím rozdílem, že to, co pro tento zákon bylo in posterum, pro Verra bylo in praeteritum, dokonce o 100 let nazpět⁷¹⁾.

Následuje charakteristický obrat římské legislativní techniky FECIT FECERIT s futurem exactem, které se vztahuje též na minulost a kterého římské právníci užívali v případech, kdy tvořili normy se zpětnou účinností⁷²⁾. Zde se Verres pochopitelně odchýlil od znění Vokoniova zákona, v němž - jak výslovně podotýká Cicero v § 108 - není užito tohoto obratu právě proto, že lex Voconia nebyla retroaktivní.

Tento obrat je ovšem pro Verrův edikt nesmyslný, protože - doslova vzato - připouští též dobu před vydáním Vokoniova zákona, ačkoli sám tento zákon jakoukoli retroaktivitu přímo vylučoval. Přitom slova QVI AB A. POSTUMIO Q. FULVIO CENSORIBVS POSTVE EA FECIT FECERIT (106) nemůžeme v žádném případě chápat jako citaci Vokoniova zákona, protože Cicero bezpečně dosvědčuje, že v tomto zákoně obrat FECIT FECERIT chyběl, což je ostatně pochopitelné a jasné.

Tím se pro Verra kruh uzavírá: má nyní vhodné ius novum a jeho účinnost je posunuta nazpět o sto let dozadu, takže cesta k vytoužené kořisti je otevřena; zbývá jen v praxi realizovat tento edikt a inkasovat "zasloužený" zisk, což se také ve skutečnosti stalo⁷³⁾.

ZÁVĚR

18. V předchozích řádcích jsem se pokusil o nové kritické hodnocení případu pozůstalosti P. Annia Asella, zachyceného tak výstižně v Ciceronových Verrinách. Právě na tomto úryvku lze znamenitě demon-

⁷⁰⁾ 106: "QVI AB A. POSTUMIO Q. FVLVIO CENSORIBVS POSTVE EA". Cassisi naopak chápe tato úvodní slova jako "premissa logica dell'editto" (Op.cit., p.491).

⁷¹⁾ V. text k pozn.67.

⁷²⁾ Srov., S i b e r, Analogie, cit.p.47.

⁷³⁾ O tom z celého kontextu Ciceronova místa nemůžeme nijak pochybovat (příznačné jsou zejména obraty hereditatem adimere, condonare, eripere, jak o nich byla řeč v č.11).

strovat (již v Úvodu naznačené) nesmírné bohatství Verrin pro právně-historická studia. Vždyť sám tento úryvek pojednává o celé řadě zásadních právních problémů a jevů a obsahuje k nim tu více, tu méně důležité (někdy však zcela jedinečné) zprávy a poznámky:

Aequitas (104, 106, 114); bonorum possessio secundum tabulas (113-4); censor, census (104, 106-8, 110-1); consuetudo (104); cupiditas (106); edictum (104-7, 100-12); edictum provinciale (112); hereditas (104-6, 108, 113-4); heres (4-5, 7, 10); heres substitutus (105, 110); ingenuitas (113); iniuria (113); iudicium (108, 111, 114); ius (104-10; 113-15); ius civile (109); ius honorarium (106, 114); ius novum (105; 107, 109, 115); legatum (110-); leges (107-109, 113-4); leges Atiniae, Furiae, Fusiae (109); lex (104, 107-9, 114); lex Cornelia testamentaria, lex Cornelia nummaria (108); lex Voconia (106-110); maiores (106); petitio hereditatis (113); populus (108-110); praetor (104-6, 109, 111, 113-4); praetor designatus (105); propraetor (104, 112-3); retroaktivita (106-10), testamentum (107, 110, 114); tutela, tutor (106, 113), Voconius C. (107).

K tomu přistupují některé důležité obraty, hereditatem adimere, condonare, eripere (105-7, 113-4), hominis causa (110) a fecit fecerit (106-8; 110), dále názory římských právníků (104, 107), hlediska společenská (105-7, 110, 112), postavení římské ženy (106-7, 111-2) jakož i různé zmínky z oblasti práva procesního i hmotného, ústavního, dědickeho, trestního aj.

Je pochopitelné, že z celého tohoto bohatství mohl náš článek vyčerpat jen pouhý zlomek.

19. Zásadní metodologický nedostatek vyskytující se - žel - velmi často v literatuře, totiž nedbání specifické povahy Ciceronových Verrin, vede k některým vážným rozporům.

Tak např. z úryvků tohoto díla, které dosvědčují Verrovo protiprávní jednání a jeho vykročení z oblasti práva do oblasti zvlá, se často vyvozují dalekosáhlé závěry pro oblast práva, pro obecná římsko-právní pojetí⁷⁴⁾. Nebo - jak jsme viděli v předchozím výkladu - nedbání tak důležitého momentu, jakým je osobnost C. Verra a veškeré jeho snažení, tj. nedbání subjektivního činitele Verrin a přísná aplikace toliko objektivního činitele z hlediska vedoucích zásad nebo vývojových linií římského práva - zde např. hledisko retroaktivity v průběhu římských dějin - uzavřely cestu ke správnému výkladu nejen příslušných pasáží Verrin, nýbrž též právních jevů tam zmiňovaných (především základního materiálního prvku - ius novum).

Ale jsou zde ještě širší souvislosti a ještě širší rozpory. Tak

⁷⁴⁾ Viz např. zde text k pozn. 2.

třebas na jedné straně se v literatuře téměř jednomyslně a vysoce hodnotí mravní rysy Ciceronovy osobnosti, Cicero ční ve spisech až příliš mnoha autorů jako maják živoucí římské etiky,⁷⁵⁾ avšak na druhé straně se mezi právními historiky stalo již téměř módou na každém kroku usvědčovat Cicerona z právníckého ignorantství, z nepravdy nebo dokonce lži, vyvracet každý jeho výrok v pravý opak.

Ve skutečnosti obojí krajnost je zde stejně škodlivá, druhá snad ještě víc, protože nepříznivě ovlivňuje konkrétní výsledky romanistického bádání. Cicero si ve svých řečech počínal prostě jako každý advokát, teze sobě příznivé vyzdvihoval a význam tezí odpůrcových snižoval a snažil se vyvracet je svými argumenty. Přitom samozřejmě někdy i přibarvoval a přeháněl, jak je tomu zvykem v advokátských kruzích, ale to vše jen v mezích tehdejších společenských norem.⁷⁶⁾ Vždyť na tom závisela jeho pověst, na niž byl tak nesmírně citlivý, a hlavně celé jeho společenské postavení! Vždyť kdyby veškeré jeho dílo bylo jen snůškou nepravd, klepů a žvanění, mohlo by mít tak veliký historický úspěch, mohl by on sám mít tak čestné místo ve světových dějinách? Proto se domnívám, že - v zásadě - všem jeho výrokům náleží domněnka správnosti a pravdivosti a že opak je nutno vždy bezpečně prokázat (někdy může jít jen o nedostatek správných informací, o omyl apod.).

20. V tomto článku jsme v různých variacích sledovali a rozebírali jednotlivá místa, týkající se známého případu testamentu P. Annia a tu se vždy znovu a znovu ukázalo, že Ciceronova tvrzení v tomto směru jsou ve všech podstatných rysech správná a průkazná.

A tak můžeme jednoznačně odpovědět na základní otázku tohoto článku: Verres nebyl oprávněn vydat svůj retroaktivní edikt CVM INTELLEGAM LEGEM VOCONIAM, tím překročil svou pravomoc. Jeho čin byl tedy protiústavní a Cicero byl plně v právu, jestliže proti tomu ve své obžalobě protestoval.

Praha, prosinec 1968

75) Tak např. pro K i e s c k r a je Cicero "der grösste Erzieher Roms zu geistigen und humanen Formen des öffentlichen Lebens" (Op.cit., p.2).

76) Srov. např. A r a n g i o - R u i z, Cicerone, cit.p.206.

СВИДЕТЕЛЬСТВО ЦИЦЕРОНА О ЗАКОНЕ ВОКОНИЯ

Милан Бартошек

(Резюме)

В "orationes in Verrem" Цицерона мы находим много интересных и юридически ценных мест. Среди них особо почетное место по своему чрезвычайно интересному правовому содержанию занимает отрывок II/I, 104-114, посвященный толкованию Верресом закона Вокония, согласно которому наследодатель, включенный в 1-ый имущественный класс, не мог назначить своим наследником женщину.

Веррес по конкретному делу П. Анния издал /за соответствующую взымку/ особый эдикт *Cum intellegam legem Voconianam*, в котором объявил недействительными соответствующие распоряжения наследодателя, хотя и не внесенного в 1-ый имущественный класс, но имущество которого фактически обосновывает такое включение. На основании этого эдикта он не допустил дочь наследодателя к наследованию, несмотря на то, что это дело возникло во время его предшественника, т.е. придал своему эдикту обратную силу.

В буржуазной литературе живо дискутируется вопрос имел ли Веррес право издать указанный эдикт или нет, как это утверждает Цицерон. Этот основной вопрос затем распадается на ряд частичных, а именно: о первоначальном содержании этого закона и о его *ratio legis*, о последующей практике в этом отношении, об обратной силе римских законов и преторских эдиктов, о качестве свидетельства Цицерона, о личности и действиях Верреса и т.д.

Методологический подход буржуазных романистов к решению нашей проблемы ошибочен, так как они ее рассматривают исключительно в плоскости права и с точки зрения обратного действия правовых норм, тогда как речи Цицерона против Верреса - источник специфический, при его оценке и анализе нельзя упускать из внимания моменты юридико-общественные; наоборот, в данном случае следует отдать предпочтение аспекту историко-общественному и только потом очередь настанет аспекта историко-юридического.

После рассмотрения отдельных частных вопросов и в связи с общим содержанием Речей против Верреса автор приходит к выводу, что Веррес имел намерение не истолковать по-новому, лучше и справедливее закон Вокония, а получить львиную долю из наследства

П. Анния. С этой целью он создал новое материальное право (*ius novum*), придав закону Вокония новое, более широкое содержание с целью иметь возможность подвести под него и данное наследство. Так как дело возникло в предшествующем году Верресу надо было распространить действие своего эдикта и на это время, т.е. ввести его в действие на один год ранее его издания. Для того, чтобы замаскировать свое намерение он избрал юридически абсурдный путь, придав эдикту обратную силу ко времени издания закона Вокония, т.е. на сто лет назад.

Из этого вытекает, что Веррес превысил свои полномочия, что эдикт *Cum intellegam legem Voconiam* был антиконституционным и что, следовательно, Цицерон его оспаривал с полным правом.